

Dinko Župan

Hrvatski institut za povijest – Podružnica
Slavonski Brod

UDK 37-05 Filipović, I.
929 Mažuranić, I.
37.014.3(497.5)“18“

Primljeno: 12. 2. 2023.

Prihvaćeno: 1. 3. 2024.

Pregledni članak

ULOGA IVANA FILIPOVIĆA U REFORMI OSNOVNOGA ŠKOLSTVA U DRUGOJ POLOVINI 19. STOLJEĆA¹

Sažetak

Reforma pučkoga školstva koju je proveo ban Ivan Mažuranić jedna je od najvažnijih reformi u drugoj polovini 19. stoljeća u Hrvatskoj. Uz bana Mažuranića, jedna od ključnih osoba u pripremi i provedbi reforme školstva bio je Ivan Filipović. U radu ću prikazati kako je Filipović zajedno sa svojim kolegama doprinio pripremi i provedbi reforme školstva koja je započela sedamdesetih godina 19. stoljeća i omogućila izgradnju modernoga odgojno-obrazovnog sustava u Hrvatskoj.

Ključne riječi: *Filipović, Ivan (pedagog)
Mažuranić, Ivan
reforma školstva, sekularizacija školstva, povijest školstva,
Hrvatska, 19. stoljeće*

1 Rad je napravljen u sklopu internoga projekta *Izvori za povijest Istočne Hrvatske* (IPIH 380-01-02-23-42) Hrvatskoga instituta za povijest, Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje. Projekt financira Europska unija programom NextGenerationEU. Kraću verziju ovoga rada pod naslovom „The Reform of Elementary Education in Croatia in the 2nd half of the 19th Century and Ivan Filipović“ objavio sam u *Review of Croatian History*, 19 (2023), str. 149-160.

1. Uvod

Nakon protomodernizacijskih pokušaja reforme školstva 1774. i 1777. u Hrvatskoj idućih stotinjak godina nije bilo velikih pomaka u poboljšanju odgojno-obrazovnoga sustava. Protomodernizacija školstva u Habsburškoj Monarhiji započinje u drugoj polovini 18. stoljeća terezijanskom reformom školstva. Tom reformom, potaknutom preustrojem škola u Prusiji (1765.), nastojalo se izgraditi obrazovni sustav koji bi bio pod nadzorom države. O školskoj reformi u Habsburškoj Monarhiji za vrijeme vladavine Marije Terezije detaljno su pisale Ivana Horbec i Vlasta Švoger (Horbec i Švoger, 2010). Iako su tijekom prve polovine 19. stoljeća donesene još dvije školske naredbe (1806. i 1845.) kojima se nastojalo poboljšati stanje školstva na području Ugarske i Hrvatske, zbog neodgovarajuće provedbe ni te naredbe nisu dovele do većega poboljšanja tadašnjega školstva u Hrvatskoj. Najbolja ilustracija za to jest oko 85 posto nepismenih stanovnika registriranih 1869. u Banskoj Hrvatskoj, jer taj postotak pokazuje potpunu neučinkovitost tadašnjega osnovnog školstva, čija je jedna od glavnih zadaća bila opismenjavanje. Postojala je velika razlika u pismenosti između županija i gradova. Tako je 1869. u županijama registrirano 87,5 posto, a u gradovima 52,3 posto nepismenih (Gross i Szabo, 1992, 53-55). No, u gradovima Banske Hrvatske 1869. živjelo je samo 6,4 posto stanovništva. Upravo je te 1869. u Beču stupio na snagu jedan od najliberalnijih školskih zakona u Europi, koji je znatno utjecao na reformu školstva u Hrvatskoj. Pet godina nakon austrijskoga školskog zakona i u Banskoj Hrvatskoj započinje reforma i izgradnja modernoga obrazovnog sustava donošenjem *Zakona ob ustroju pučkih školah i preparandijah* (1874.). Ban Ivan Mažuranić, potaknut liberalnim reformama u austrijskom dijelu Monarhije, sličnim zakonskim aktima pokušao je provesti modernizaciju unutar tadašnjega hrvatskog društva. Važnu ulogu u pripremi i provedbi reforme školstva u sedamdesetim godinama 19. stoljeća imala je učiteljska zajednica predvođena Ivanom Filipovićem.

2. Ivan Filipović i priprema reforme osnovnoga školstva

Ivan Filipović rođen je 1823. u Velikoj Kopanici. Gimnaziju je pohađao u Vinkovcima, a 1842. završava učiteljski tečaj u Srijemskoj Mitrovici. Nakon završene učiteljske prakse u Vinkovcima odlazi na mjesto školskoga pomoćnika u Novu Gradišku. Od 1850. radi u jednoj zagrebačkoj privatnoj školi, a 1854. odlazi iz Zagreba i zapošljava se kao glavni učitelj u Požegi. U Zagreb se vraća 1863. i zapošljava se na Kaptolskoj glavnoj školi. Zajedno sa suradnicima 1865. osniva *Učiteljsku zadrugu* i sastavlja „Ustav pučke škole”, školsku osnovu kojom se nastojalo reformirati tadašnje zastarjelo školstvo. Filipović je glavni inicijator i organizator svih triju općih hrvatskih učiteljskih skupština, kojima je predsjedavao, a osobito je bila uspješna prva, održana 1871. u Zagrebu. Iste godine sa svojim stalnim suradnicima, među kojima je bio i istaknuti učitelj Mijat Stojanović, osniva *Hrvatski pedagogijski književni zbor*, čija je glavna svrha bilo širenje strukovne obrazovanosti među učiteljima. Unutar tadašnje učiteljske zajednice nije vladalo potpuno jedinstvo, a glavni suparnik Ivanu Filipoviću bio je Franjo Klaić.

On je vodio učiteljsku udrugu pod nazivom *Hrvatsko-slavonska učiteljska zajednica*, kojoj je jedan od ciljeva bilo smanjivanje Filipovićeve utjecaja na tadašnje učiteljstvo. No, to im nije uspjelo, što se vidjelo tijekom održavanja Prve opće hrvatske učiteljske skupštine u Zagrebu 1871., na kojoj je Ivan Filipović kao predsjednik skupštine potvrdio svoj status vođe hrvatskoga učiteljstva. Glavni spor između Klaićeve i Filipovićeve učiteljske struje vodio se oko stupnja sekularizacije školstva: Filipović je bio za veći stupanj sekularizacije školstva, a Klaić tome nije bio sklon. Tijekom travnja 1874. Filipović zajedno s uskom grupom prosvjetnih stručnjaka sudjeluje u radu stručne konferencije koja je analizirala novi školski zakon. U kolovozu 1874. Filipović predsjedava i Drugom općom hrvatskom učiteljskom skupštinom u Petrinji. Godine 1875. Filipović je postavljen za školskoga nadzornika u Zagrebačkoj županiji, a taj je posao obavljao sve do umirovljenja 1887. godine. Dobru strukovnu organiziranost tadašnjih slavonskih učitelja i učiteljica potvrđuje i održavanje Treće opće učiteljske skupštine u Osijeku 1878. godine. Iako se odvijala u vrijeme bosanskohercegovačke krize, zbog čega je glavnina učitelja u Osijek doputovala preko Pečuha, na skupštini je bilo oko 600 učitelja i učiteljica iz čitave Hrvatske, što je prilično velik broj prisutnih s obzirom na ratne okolnosti koje su tada vladale. Na Filipovićevu inicijativu 1885. osniva se i *Savez hrvatskih učiteljskih društava*, a za stručno usavršavanje učitelja i njihov bolji socijalni položaj zalagao se sve do svoje smrti 1895. godine.

Unutrašnji razlozi Mažuranićeve reforme školstva mogu se pratiti još od ranih zahtjeva za preustrojstvo školstva koji su prvi put bili jasno izraženi tijekom revolucionarne 1848. i uobličeni u školskoj osnovi iz 1849. godine. U šezdesetim godinama s razvojem obrazovne zajednice zahtjevi za reformu školstva bivaju izraženi u nizu predloženih školskih osnova koje su jasno pokazale htijenje pripadnika obrazovne zajednice za reformom obrazovnoga sustava. Od 1859. (početak izlaženja stručnoga časopisa *Napredak*) do 1871. dolazi do formiranja učiteljskoga pokreta, koji je tijekom šezdesetih godina 19. stoljeća organizirano radio na učiteljskoj emancipaciji, a glavni inicijator toga pokreta bio je učitelj Ivan Filipović. Njegovim zalaganjem održana je Prva opća hrvatska učiteljska skupština u Zagrebu 1871. godine. Na skupštini je sudjelovalo oko tisuću učitelja i učiteljica iz Banske Hrvatske, Vojne krajine i Dalmacije. S Prvom općom hrvatskom učiteljskom skupštinom zajednica učitelja i učiteljica potvrdila se kao nezaobilazan čimbenik svake buduće reforme školstva, a Filipović je na njoj potvrđen kao glavni vođa. Ta je skupština predstavljala vrhunac jedinstva tadašnjih učitelja i učiteljica, jer je već na skupštinama u Petrinji (1874.) i Osijeku (1878.) njihova prisutnost bila manja zbog sve izraženije diferencijacije unutar učiteljske obrazovne zajednice.

Uz unutrašnje uvjete postojali su i vanjski, odlučujući u Mažuranićevoj reformi školstva. To je prije svega bilo donošenje liberalnoga ustava u prosincu 1867. u austrijskom dijelu Monarhije. Taj je ustav omogućio donošenje niza liberalnih zakona u čitavoj Habsburškoj Monarhiji. Ugarski ministar kulture Jozsef Eötvös bio je glavni inicijator donošenja prvoga modernog zakona o pučkom školstvu u Habsburškoj Monarhiji (Haselsteiner, 1997). Tim zakonom država je preuzela nadzor i upravu nad

školstvom, a djelovanje konfesionalnih škola bilo je dopušteno samo pod određenim uvjetima. U svibnju 1869. i za austrijski dio Monarhije proglašen je „Carski zakon o narodnim školama”, koji je jasno izražavao liberalna načela o omogućavanju osnovnoga obrazovanja za svu djecu bez obzira na njihove vjerske, nacionalne, spolne i socijalne razlike (Zöllner i Schüssel, 1997, 275). S Mažuranićevim školskim zakonom Hrvatska se uključila ne samo u austrougarski nego i u europski trend modernizacije školstva. Primjerice, Engleska svoj prvi školski zakon *Elementary Education Act* dobiva 1870. na inicijativu Williama Forestera, ali taj je zakon samo donekle modernizirao školski sustav (Green, 1992). Naime, u Engleskoj je obavezno i besplatno osnovno školstvo uvedeno tek 1891., dakle dva desetljeća nakon što je to omogućeno na cijelom prostoru Austro-Ugarske Monarhije. I Francuska je u modernizaciji školstva zaostajala u odnosu na Austro-Ugarsku, jer je obavezno i besplatno osnovno školstvo uvela tek 1882. u vrijeme ministra obrazovanja Julesa Ferryja, iako je još šezdesetih godina 19. stoljeća ministar Victor Duruy napravio određene pomake u reformi školstva (Gamie, 1995, 24-25).

Uvjeti za reformu školstva u Banskoj Hrvatskoj bili su potpuno ispunjeni nakon donošenja Hrvatsko-ugarske nagodbe, kojom je Hrvatskoj dana autonomija u zakonodavstvu i upravi na području bogoštovlja i nastave. Nakon ukidanja Namjesničkoga vijeća i uspostave Zemaljske vlade tijekom 1869. pojavili su se novi nacrti školskih osnova, a i neki stari nacrti ponovno su aktualizirani jer je Sabor tada donio odluku o izradi nove osnove za pučko školstvo. Crkva se oštro protivila najavljujanoj sekularizaciji školstva i nastojala je zadržati što veći utjecaj na obrazovni sustav. U veljači 1869. kardinal Juraj Haulik u svojoj poslanici „O nastavi i uzgoju mladeži” iznio je zaključak „da je misao o razstavi crkve od učionah posve nesrećna, te se mora osuditi; dakle i predlog o ustanovljenju tako zvane bezvjerne, to jest svakoga značaja stavne vjere lišene učione, da se ima sasvim zabaciti kao jedan od najubitačnijih izrodata našeg bezbožnoga vremena” (Cuvaj, 1910, sv. V, 105). Diskurs Haulikove poslanice vrlo je napadački i prepun etiketiranja „neprijatelja vjere”. Oštrina toga diskursa jasno je pokazala veliku bojazan Crkve od gubitka dotadašnjega utjecaja na školstvo. „Vidimo, kako neumornom revnosti i sve većim naporom nastoje neprijatelji vjere, da onu u nesrećan čas skovanu misao ob odlučbi države od crkve u djelo privedu; a to će reći; da crkvi svaki uticaj u uzgoj mladeži otmu, ili, što isto znači, da učionu liše spasonosnoga duha kršćanske vjere” (Cuvaj, 1910, sv. V, 106). Iako je Haulik znao da nastojanja obrazovne reforme nisu imala antireligijski pravac, jer je u svim nacrtima školskih zakona religijskom odgoju i nastavi vjeronauka dana velika pažnja, on je ipak pretjeranim naglašavanjem određenih ideja htio za Crkvu zauzeti što bolje pozicije prilikom donošenja školskoga zakona. Pozivajući se na povijesno pravo Crkve da u punoj mjeri utječe na školstvo, Haulik je vrlo oštro napao liberalne ideje o reformi školstva, pri čemu se kritički osvrnuo i na bečki zavod za usavršavanje učitelja Paedagogium, kojim je od njegova osnutka 1868. ravnao Friedrich Dittes, jedan od glavnih pobornika sekularizacije školstva u Austro-Ugarskoj Monarhiji. Upravo su Dittesove ideje najviše utjecale na Ivana Filipovića i njegov stav o sekularizaciji školstva, što je jasno izneseno već na Prvoj općoj hrvatskoj učiteljskoj skupštini, kojoj je na Filipovićev poziv prisustvovao

i Dittes (Franković, 1958, 127). Filipović je svojim javnim djelovanjem i stručnim zalaganjem zajedno s kolegom Stjepanom Basaričekom utjecao na raspoloženje učiteljske zajednice, koja je tijekom sedamdesetih godina u velikoj većini podupirala sekularizaciju školstva i oslobađanje škole od crkvenoga nadzora. Već krajem šezdesetih godina neki pobornici modernizacije školstva u *Napretku* su otvoreno kritizirali tadašnje konfesionalno školstvo, na primjer Filipovićev kolega Basariček: „da nam se je otresti nesnosnoga dosadnjega stanja, te prilagoditi duhu vremena, duhu slobode i napredka” (Basariček, 1869, 17). Basariček je uz Filipovića postao glavni polemičar s učiteljima okupljenima oko *Školskoga prijatelja*, osobito nakon održavanja Prve opće učiteljske skupštine u Zagrebu, koju su Franjo Klaić i njegovi suradnici bojkotirali. Unatoč bojkotu, velika većina učiteljstva stala je na Filipovićevu stranu. Na Drugoj općoj hrvatskoj učiteljskoj skupštini, održanoj u Petrinji 1874., raspravljalo se o učiteljskim školama i daljnjoj naobrazbi učitelja i pritom je naglašena važnost učiteljske stručnosti. „Država treba podizati muška i ženska učiteljišta i na njih nema nitko drugi utjecaj osim države koja ih nadzire i upravlja s njima prema zakonu. Država vrši nadzor učiteljišta pomoću stručnjaka osnovnih škola” (Golec, 2000, 340). Na petrinjskoj učiteljskoj skupštini iznesene su mnoge liberalne i moderne ideje, koje su po mnogočemu nadilazile tadašnje stavove samih članova učiteljske zajednice. To se najbolje očitivalo u raspravi o disciplinskim mjerama u školi, nakon koje je unatoč protivljenju mnogih učitelja izglasan prijedlog o ukidanju tjelesne kazne u školi, i to upravo zahvaljujući velikom angažmanu Filipovića. Koliko je ta rezolucija bila liberalna za tadašnje učiteljstvo pokazalo se nakon nekoliko godina, kad su sve podžupanijske učiteljske skupštine odlučile da se tjelesna kazna ponovno uvede u škole.

3. Školski zakon iz 1874.

Nakon što je 1873. postao ban, Ivan Mažuranić dao je predstojniku Odjela za bogoštovlje i nastavu Pavlu Muhiću i njegovu savjetniku Janku Jurkoviću zadaću da sastave novu školsku zakonsku osnovu (Cuvaj, 2011, sv. VI, 362). Muhić je bio odjelni predstojnik za bogoštovlje i nastavu još od listopada 1871., a tu je dužnost obnašao do studenoga 1881. godine. Tada se u saborskoj proceduri još nalazio nacrt zakonske osnove koji su sastavili predstavnici Zemaljske vlade tijekom 1870., ali je taj nacrt bio povučen. Muhić i Jurković izradili su novi nacrt školskoga zakona, koji je velikim dijelom bio na tragu austrijskoga školskog zakona iz 1869. godine. Tijekom travnja 1874. Mažuranić je sazvao stručnu konferenciju na kojoj se raspravljalo o tom nacrtu s ciljem da se on uobliči u zakonsku osnovu. Uz Mažuranića i dva predstavnika Odjela za bogoštovlje i nastavu (Muhića i Jurkovića), na konferenciji su još sudjelovala dva školska nadzornika iz Vojne krajine (Živko Vukasović i Andrija Knežević), dva ravnatelja zagrebačkih škola (Franjo Petračić i Franjo Klaić), profesor realke Ivan Stožir, dijecezanski školski nadzornik Adolf Weber i učitelj Ivan Filipović. Oni su u travnju 1874. zajedno s vladinim predstavnicima kreirali novu školsku zakonsku osnovu, kojoj je završni oblik dao Jurković. Filipović je u pismu od 5. svibnja 1874. Stjepanu Basaričeku

ovako opisao rad te konferencije i predloženu osnovu: „Prođe li osnova onako, kako ju je izradila komisija pod predsjedništvom samoga bana, onda možemo za prvi početak posve zadovoljni biti. Nije doduše sve, kako mi učitelji želimo, i u mnogom bi pogledu bolje moglo biti, ali nije opet ni sve tako loše, da se ne bi ipak zakon naprednim nazvati mogao. Škola će biti prilično emancipirana” (Franković, 1958, 161).

Nakon što je vladar Franjo Josip dao predsankciju za zakonsku osnovu, Mažuranić ju je 19. kolovoza 1874. predao u saborsku proceduru. Zakonodavni odbor, kojim je predsjedao Ivan Vončina, unio je manje izmjene i dopune u osnovu te je ona nakon toga predana Saboru na raspravu (Cuvaj, 1911, sv. VI, 367). U obrazloženju vlade koje je potpisao Mažuranić iznesena su temeljna načela kojima se vlada vodila prilikom sastavljanja zakonske osnove, pri čemu je vrlo suptilno objašnjena namjera sekularizacije obrazovnoga sustava. „Novi odnošaji, u koje je u pogledu pučke škole stupila država naprama crkvi, i koji su odnošaji već praktično ukriepljeni školskim zakonodavstvom na malo svih europskih država, poimence pako austrijsko-ugarske monarhije, nisu niti pri preustrojenju pučkih učiona u ovoj zemlji mogli ostati neuvaženi, s onih istih razloga, s kojih su oni i drugdje nastali. Prije svega, – prava na vrhovnu upravu i nadzor svekolike, te tim i pučke nastave i odgoja, koje su i drugdje državne vlade, kriepošću državnog prava i promijenjenih okolnosti za se zahtievale i osvojile, nije se kano najviša nastavna oblast u zemlji, mogla odreći ni hrvatsko-slavonska zemaljska vlada” (Cuvaj, 1911, sv. VI, 368). Upravo te vanjske okolnosti bile su Mažuraniću glavni argument za sekularizaciju školstva, a crkveni su krugovi zbog svojega otpora reformi školstva među ostalim mogli biti prozvani za opiranje volji vladara koji je zakonu dao predsankciju. Janko Jurković je kao predstavnik vlade također dao obrazloženje novoga školskog zakona, pri čemu se najviše osvrnuo na optužbe da je novi školski zakon „bezvjerski” (Cuvaj, 1911, sv. VI, 385-386). Naime, iako je novom školskom osnovom religijski odgoj stavljen gotovo na prvo mjesto, označavanjem zakona epitetom „bezvjerski” kritičari su željeli prikriti pravi razlog crkvenoga napada na zakon, a to je bio mogući gubitak moći unutar školskoga sustava. Moć je zapravo bila ključno pitanje sekularizacije školstva: s jedne strane bila je Crkva, koja je nastojala zadržati svoju moć nad školstvom, a s druge strane državna vlast, koja je u školstvu vidjela koristan aparat za održavanje vlastitoga poretka moći reprodukcijom poželjnih kolektivnih identiteta. To je i sam vladin predstavnik Jurković iznio na kraju svojega izlaganja: „Od škole očekuje domovina vjernih si, valjanih i požrtvovanih sinova” (Cuvaj, 1911, sv. VI, 386). Nakon završene specijalne rasprave Sabor je prihvatio *Zakon ob ustroju pučkih škola i preparandija za pučko učiteljstvo u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, a kraljevu sankciju dobio je 14. listopada 1874.

Prema *Zakonu ob ustroju pučkih škola* svrha pučkoga školstva je religijski i moralni odgoj djece i obrazovanje za građanski život. Njegove dijelove citirat ću prema VI. svesku Cuvajeve *Grade za povijest školstva*. Posebno je naglašeno da, osim „duševnih”, škola kod učenika treba razvijati i „tjelesne sile”, tako da je od 1874. kao obavezan predmet u škole uvedena tjelovježba. Osnovne su se škole po novom zakonu dijelile na opće i građanske, građanske škole bile su uglavnom više djevojačke škole koje su sada bile uključene u sustav pučkoga školstva. Uspostavom općih četverorazrednih

pučkih škola ukinuta je gotovo stogodišnja razlika između trivijalnih i glavnih škola. Zakonom se također ne prave bitne razlike između seoskih i gradskih škola, što je bio slučaj u svim prethodnim školskim sustavima i u mnogim predloženim osnovama. Na taj se način htjela dati općenitost školstvu i izjednačiti sve učenike u obrazovanju bez obzira na mjesto pohađanja škole. Opće škole mogle su imati od jednoga do četiri učitelja, s tim da čim je u nekoj školi tri godine zaredom bilo više od 80 učenika na jednoga učitelja, trebalo je zaposliti drugoga učitelja i tako za svakih 80 učenika. Svaki od tih učitelja trebao je predavati u posebnoj učionici. Time se htjela izbjeći pretrpanost škola, koja je uz nepolaženje nastave bila jedan od glavnih problema tadašnjega školstva.

Sve škole koje su se barem djelomično financirale državnim ili općinskim novcem bile su javne i besplatne i samim tim otvorene za svu djecu. Škole koje se nisu uzdržavale na taj način bile su privatne. Crkvenim općinama bilo je dozvoljeno uzdržavanje konfesionalnih škola, ali javnost je tim školama bila dana samo ako su zadovoljile određene zakonske uvjete. Za mjesta u kojima su do 1874. radile dvije konfesionalne škole preporučeno je spajanje u jednu javnu školu. U svim javnim školama učitelji su morali biti one vjeroispovijesti koje je bila većina učenika. Već se iz tih odredbi vidi da se zakon nikako nije mogao nazvati „bezvjerskim”, kakvim su ga označili njegovi kritičari, a osim toga Crkva je i dalje bila nadležna za nastavu vjeronauka i knjige koje su se koristile u toj nastavi. Mažuranićeva sekularizacija obrazovnoga sustava prije svega se odnosila na državno preuzimanje uprave i nadzora nad školama, a religijski karakter školstva nije doveden u pitanje, ali i to je bio veliki pomak u modernizaciji jer je ipak došlo do ključne funkcionalne diferencijacije kojom je država preuzela glavnu brigu o odgoju i obrazovanju. Crkvama je bilo omogućeno da interveniraju kod vlade ako je religijski karakter bio ugrožen. „Crkvenim oblastim pripada pravo obavješćivati se putem svojih organa o religioznom i ćudorednom stanju škole, ter prama opaženim nedostatkom tražiti lieka kod zemaljske vlade” (Cuvaj, 1911, sv. VI, 453).

Svako mjesto u kojem je bilo barem 40 školskih obveznika trebalo je imati pučku školu, ali ako za to nije bilo sredstava, više obližnjih mjesta moralo je podići zajedničku školu. Sredstva za podizanje i održavanje škola trebale su osigurati same školske općine. U tu svrhu svaka školska općina morala je imati blagajnu, iz koje se uz ostalo izdvajao i novac za učiteljske plaće. Za siromašne školske općine bila je predviđena financijska pomoć iz državne blagajne. Svaka školska općina morala je imati školski odbor koji je upravljao školom i morao se sastajati svakih mjesec dana. Stalni članovi odbora bili su načelnik općine, učitelj, župnik i školski patron, a ostali članovi birali su se svake tri godine. Broj tih promjenjivih članova bio je od dva do pet, a ovisio je o veličini školske općine. Budući da je rad u školskom odboru bio besplatan, uvedene su i određene novčane kazne za neopravdano odbijanje članstva u odboru, a kretale su se od 5 do 40 forinti. Na taj se način htjelo povećati učinkovitost rada školskih odbora. Zadaci školskoga odbora bili su: vođenje brige o stanju škole i njezinu pohađanju, predlaganje novih učitelja, upravljanje školskom blagajnom, nadziranje rada učitelja i posredovanje između njega i roditelja. Mjesec dana prije početka školske godine članovi odbora morali su popisati sve školske obveznike, a to su bila sva djeca na području školske općine koja su navršila sedmu godinu života. Glavnu brigu o odgoju

i obrazovanju učenika u školskoj općini vodio je mjesni školski nadzornik, koji je bio član školskoga odbora, a imenovao ga je županijski školski odbor.

Županijski školski odbor morao se sastajati barem dva puta godišnje, a činili su ga županijski školski nadzornik, po jedan predstavnik vjeroispovijesti koja na županijskom školskom području ima barem tisuću vjernika, dva pučka učitelja izabrana na godišnjim učiteljskim sastancima i šest predstavnika iz županijskoga školskog nadzorništva. Bilo je osam takvih županijskih školskih nadzorništava: varaždinsko, zagrebačko, križevačko, riječko, bjelovarsko, požeško, virovitičko i srijemsko. Nadzornici su svaku školu trebali obići barem jednom godišnje. Preko županijskih školskih nadzornika, koji su kao i učitelji bili zemaljski činovnici, vlada je imala kontrolu nad čitavim školskim područjem Banske Hrvatske. Njihova je dužnost bila: nadziranje svih javnih i privatnih škola na svojem području, stručno savjetovanje učitelja, izvještavanje vlade o stanju škola, nadziranje rada općinskih školskih odbora, predsjedanje županijskim učiteljskim sastancima i vođenje brige „za svekoliko znanstveno i moralno stanje svih pučkih školah” (Cuvaj, 1911, sv. VI, 451). U školskoj hijerarhiji moći županijski nadzornici bili su vrlo visoko pozicionirani, jedina instancija kojoj su bili odgovorni bila je Zemaljska vlada, odnosno njezin Odjel za bogoštovlje i nastavu. Ivan Filipović imenovan je za školskoga nadzornika zagrebačkoga školskog nadzorništva, čime je potvrđena njegova utjecajna uloga u učiteljskoj zajednici. Prema novom zakonu, vlada je imala sve ključne ovlasti u pitanju školstva. Ona je određivala nastavne programe i udžbenike za pučke škole te obavljala vrhovni nadzor nad školstvom i rješavala sva stručna i disciplinarna pitanja.

Za rješavanje problema nepolaženja škole, koji je najviše mučio tadašnje školstvo, novi je zakon ponudio niz mjera. One su se sastojale od brojnih sankcija prema roditeljima ili starateljima koji nisu redovito ili uopće slali djecu u školu. Budući da je osnovno školstvo postalo obavezno, roditelji su bili dužni slati djecu u školu. Ako to ne bi činili, općinski školski odbor bio ih je dužan opomenuti. Ako nakon opomene i dalje ne bi slali djecu u školu, morali su platiti novčanu kaznu od 1 do 10 forinti, a ako to ne bi mogli platiti, mogli su biti kažnjeni s jednim ili dva dana zatvora. Novac od globe odlazio je u blagajnu školske općine. U najdrastičnijim slučajevima država si je uzela za pravo roditeljima oduzeti djecu i osigurati im novoga skrbnika. Te mjere pokazuju da je država svojim djelokrugom moći prešla i granicu obitelji i na taj se način postavila iznad nje kao vrhovni autoritet u pitanju odgoja i obrazovanja. Crkva i obitelj, koje su u tradicionalnom društvu imale ključnu ulogu u socijalizaciji djece, u modernom su građanskom društvu funkciju sekundarne socijalizacije morale prepustiti odgojno-obrazovnom sustavu. Uz slab polazak škole veliki problem bila je regresivna pismenost. Tako se događalo da čak i ona djeca koja su polazila školu nakon nekoliko godina više nisu znala pisati. Zbog toga je u novom zakonu dosta pozornosti posvećeno opetovnicama, koje su trebale osigurati barem djelomičnu permanentnost obrazovanja. Opetovana obuka trajala je dvije godine, a bila je obavezna za svu djecu koja su završila opću pučku školu. Ta obveza odnosila se i na šegrte i trgovačke naučnike, a ako bi njihovi nadređeni onemogućavali polazanje opetovnice, mogli su biti kažnjeni globom od 20 do 50 forinti. Nastava u opetovnicama odvijala se dva puta tjedno po dva

školska sata. U javnim pučkim školama najmanja tjedna satnica bila je 20, a najveća 25 školskih sati. Slobodni dani u tjednu bili su četvrtak i nedjelja.

Nastavni predmeti u javnim pučkim školama bili su nauk vjere, materinski jezik, računstvo, zemljopis, povijest, fizika, prirodopis, krasopis, geometričko oblikoslovje, pjevanje i gimnastika (tjelovježba). Nastavni jezik u svim pučkim školama bio je hrvatski, no to se nije odnosilo na škole „koje podižu i uzdržavaju obćine drugoga po jeziku plemena” (Cuvaj, 1911, sv. VI, 436). U tim školama nastavni jezik bio je materinski jezik učenika. Pored materinskoga, morali su učiti i hrvatski jezik kao obavezan predmet, pri čemu je dana sugestija: „ako se je u takovih obćinah hrvatski jezik već uobičajio, može nastavnim jezikom biti hrvatski, nego dotični materinski jezik može biti obveznim predmetom učevnim” (Cuvaj, 1911, sv. VI, 436). U privatnim školama nastavni jezik morao je „biti onaj isti, koji je nastavnim jezikom javnih školah u istoj obćini” (Cuvaj, 1911, sv. VI, 445).

Učitelji i učiteljice novim su školskim zakonom postali javni činovnici i kao takvi su za svoj posao bili odgovorni Zemaljskoj vladi. Upravo je na tome inzistirao Ivan Filipović zajedno sa svojim kolegama šezdesetih godina 19. stoljeća. Glavni uvjet za zapošljavanje učitelja ili učiteljica u pučkim školama bila je završena javna preparandija na području Austro-Ugarske Monarhije, s tim da su svi kandidati morali znati hrvatski jezik. Odluku o namještanju i otpuštanju pomoćnih učitelja donosio je županijski školski nadzornik, a o zapošljavanju stalnoga učitelja u javnim općinskim pučkim školama odlučivala je Zemaljska vlada na prijedlog školskoga odbora. U školama s više učitelja ravnatelj je obavezno morao biti izabran iz redova učitelja. Učitelji i učiteljice na taj su način dobili strukovnu samostalnost. Zakonom su učiteljice izjednačene u plaći s učiteljima, što je Mažuranićev zakon svrstavalo među rijetke u Europi koji na taj način nisu diskriminirali učiteljice (Župan, 2013, 146). U austrijskom dijelu Monarhije i većini zapadnih zemalja učiteljice su primale za petinu manju plaću od muških kolega. U okviru zakona reguliran je i rad preparandija za obrazovanje učitelja i učiteljica. Uvjet za upis u preparandiju za muškarce je bila završena mala gimnazija ili mala realka, a za žene završena viša djevojačka škola. Obrazovanje u preparandijama trajalo je tri godine, nakon čega su kandidati bili podvrgnuti „strogom ispitu”. Zakonom su omogućeni svi uvjeti za strukovnu autonomiju učiteljstva, koja je uz sekularizaciju obrazovno-odgojnoga sustava bila najveći doprinos školskoga zakona iz 1874. godine.

4. Provedba reforme školstva

Nakon donošenja novoga školskog zakona 1874. u dijelu obrazovne zajednice postojao je veliki entuzijazam i optimizam glede provedbe prosvjetne reforme. Nove okolnosti u upravi i nadzoru školstva stvarale su kod njih osjećaj sudionništva u liberalnim promjenama koje je donosilo „moderno doba”. Svi školski časopisi koji su pisali o novom zakonu označili su 1875. kao točku diskontinuiteta nakon koje u školstvu više ništa nije trebalo biti kao prije jer je te godine stupio na snagu novi školski zakon o pučkom školstvu. „Godina 1875. bit će po hrvatsko školstvo i po sav narod nemanje

znamenita, nego li predjašnjica 1874., jer ako su prvoj otvorene dveri najvišjemu učilištu, otvaraju se sada na stotine dveri na novo uređenih učilišta svega naroda, učilišta koja će narod izvesti iz tmina neznanstva i osloboditi ga njegovih nesmiljenih drugova, siromaštva i varvarstva, a podići ga ili pripremiti barem prosvjeti, uljudnosti i blagostanju” (*Napredak*, 1875, 1). Novi zakon trebao je omogućiti modernizaciju obrazovnoga sustava i biti jamstvo širih društvenih promjena koje su ovisile o obrazovanom stanovništvu. „Imamo zakon, imamo ono, za čim smo toliko težili, što smo toli željno očekivali. Temelj je položen, naprednijoj budućnosti zasnovan; sad treba svom snagom nastojati i materijalni napredak cjelokupne domovine prospješi i osigura” (Basariček, 1875, 49).

Mažuranićeva reforma školstva na samom početku naišla je na niz prepreka. Jedna od njih bilo je neslaganje katoličkoga i pravoslavnoga svećenstva s novim ustrojem nadzora škola. „Medju najvećimi protivnici zakona nalazimo crkvu pravoslavnu i katoličku” (Basariček, 1875, 65). Katoličko je svećenstvo nakon donošenja školskoga zakona bilo spremno bojkotirati daljnju suradnju sa školama, ali ih je nadbiskup Miha- lović na konferenciji u Zagrebu ipak uspio privoljeti da surađuju u provedbi školskoga zakona i da „bez zazora primaju čast mjesnih školskih nadzornika” (Cuvaj, 1911, sv. VI, 455). Ban Mažuranić poslao je svim biskupima priopćenje o stupanju na snagu novoga školskog zakona s 1. listopada 1875. te ih je pozvao da utječu na svoje sve- ćenstvo u njegovoj provedbi. To su ovi i učinili poslavši okružnice svećenstvu (Cuvaj, 1911, sv. VI, 456–457). Pravoslavna crkva također je pružala otpor novom zakonu, koji je proglasila sredstvom ukidanja srpske autonomije. Od školske osnove ogradila se i novosadska *Zastava*, koja je podržala stavove pravoslavnih crkvenih krugova (Cuvaj, 1911, sv. VI, 454). Braneći novi školski zakon, Stjepan Basariček, bliski suradnik Ivana Filipovića, u nizu članaka pod naslovom „Naš novi školski zakon” odgovorio je na te crkvene napade argumentima da u građanskom društvu vjerske razlike ne mogu određivati rad nijedne svjetovne institucije te da novi zakon upravo po tom pitanju osigurava ravnopravnost svih građana. „Država kao takova nepozna katolika ni pravos- lavnih, židova ni protestanta, već jedino ljude i gradjane svoje” (Basariček, 1875, 66). Basariček se osobito zalagao za strukovnu autonomiju unutar školskoga sustava. „Naj- sjajnija točka našega zakona jest uredjenje strukovnog nadzora (...) Mi nismo vojevali proti crkvenom nadzoru samo zato, da se isti zamjeni državnim, već zato da dobijemo strukovni” (Basariček, 1875, 81).

Veliki problem u provedbi zakona bilo je teško zatečeno materijalno stanje škol- stva. Prema novom školskom zakonu, školske zgrade i učione trebale su zadovoljavati niz novih uvjeta. „Sgrade pučkih škola moraju stajati na shodnih i zdravih mjestih, moraju biti suhe, svjetle i provjetrive te imati dovoljno prostora za mladež” (Cuvaj, 1911, sv. VI, 435). Mnoge stare zgrade više nisu odgovarale zakonskim uvjetima, a za njihovu obnovu ili izgradnju nije bilo dovoljno novaca te je taj bitni dio provedbe zakona tekao vrlo sporo. „Riedke občine nastoje popravljati školske sgrade, krečiti, čistiti, snažno držati školske prostorije, pribavljati u pravo vrieme sve što škola treba: drva za ogriev, vodu za piće, pokusni školski vrt” (Stojanović, 1876, 81). Nakon do- nošenja školskoga zakona povećana je i skrb za higijenske uvjete u školama i zdravlje

učenika. Briga o tjelesnoj i zdravstvenoj sposobnosti učenika bila je određena i samim zakonom. „Vremenito ili trajno izključuju se od polazka pučkih škola djeca, koja su kužno bolestna ili inače radi znatne kakove tjelesne mahne ili duševne bolesti, za svrhe nastave ili polaženje škole nesposobna” (Cuvaj, 1911, sv. VI, 436). Zbog loših zdravstvenih prilika u školama ponovno je bio aktualiziran prijedlog o liječničkom nadzoru škola koji je još 1871. iznio Ivan Dežman na predavanju u sklopu Prve učiteljske skupštine u Zagrebu. U raznim izvještajima i dopisima kao najčešće zarazne bolesti među učenicima pučkih škola navodile su se kozice, dizenterija, šarlah i difterija. Najopasnija je bila difterija, koja je bila smrtonosna za mlađu djecu. U studenom 1880. u *Napretku* je učitelj iz Cvjetkovića javio o izbijanju difterije u tom i okolnim selima. „Grozan taj gost davi maljušnu dječicu od jedne sve do 5 a i 6 godine starosti. To je žalostan pojav po naše školstvo. Od 3. studenog razpuštena je po kr. podžupaniji i mladež ovomjestne učione tako dok se ta bolest ne uguši posvema” (*Napredak*, 1880, 511). Prema podacima iz školske spomenice u Harkanovcima, u tom je selu od rujna do studenoga 1878. od difterije umrlo 22 školske djece, a tijekom školske godine 1884./1885. u školskoj spomenici u Donjem Miholjcu zabilježeno je da je od difterije umrlo gotovo stotinu djece.

Ni učitelji nisu bili pošteđeni posljedica loših higijenskih i zdravstvenih uvjeta u učionicama i školskim zgradama. Tako je tijekom šk. god. 1875./1876. od 16 umrlih učitelja i učiteljica njih čak 13 umrlo od tuberkuloze. Stanje u učionicama znatnije se nije poboljšalo ni početkom osamdesetih godina, o čemu je pisao i Ivan Filipović: „Učiteljska služba ubija čovječje zdravlje više nego li mnoga druga, osobito kod nas, gdje se bez obzira na učiteljsko zdravlje i na ekonomiju s učiteljskim životom mnogim učiteljem i preko stotinu djece često u nezdravih i nespretnih prostorijah natovaruje” (Filipović, 1882, 490). Filipović je upozoravao na nizak životni standard tadašnjih učitelja i učiteljica te loše zdravstvene uvjete koji su vladali ne samo u učionicama nego i u učiteljskim stanovima, koji su se obično nalazili u sklopu školske zgrade. Stalne godišnje kontrole školskih županijskih nadzornika također su trebale doprinijeti poboljšanju uvjeta za rad u školama. Tako je u Spomenici škole Cerje za školsku godinu 1877./1878. zabilježena inspekcija županijskoga nadzornika Ivana Filipovića, u čijem je društvu bio i Mijat Stojanović.

Školski su nadzornici zajedno s učiteljima često bili prozivani zbog slaba obrazovnoga napretka učenika. Tako se u jednom *Pozorovu* članku kritiziralo pučko školstvo kao neučinkovito na primjeru vugrovačke škole, u kojoj su svi učenici navodno bili polupismeni. U svojem odgovoru Filipović je kao školski nadzornik krivnju s učitelja prebacio na loše materijalno stanje školstva. Taj njegov članak daje nam više-manje vjernu sliku stanja većine tadašnjih pučkih škola, jer je pisan iz perspektive županijskoga nadzornika kojem nije bilo u interesu prikazivati situaciju lošijom nego što je bila. „Pravi su tomu razlozi: skroz manjkav i neuredan polazak škole, nedovoljna opskrba djece s propisanimi učevnim sredstvi, loša i nepodpuna učila, velik broj neshodnih školskih zgrada i namještaj skroz neprikladan. U zagrebačkoj županiji jedva će biti 30% sposobnjaka uškolano; a o tih 30% niti trećina nepolazi uredno škole. Ne u jednoj nego u mnogih školah zatekao sam od 80-100 i više djece po 15-16 u školi; a

kazivahu mi, da je dobar polazak, ako ih se do 30 sabire. U obće polazak je škola tako neuredan, da je prava grozota; a sve prijave od učitelja i savjestnijih mjestnih školskih odbora bivaju posve uzalud. Nadalje se djeca jako neuredno obskrbljuju propisanimi knjigami, zadaćnicami i pisankami” (Filipović, 1876, 178). Tijekom 1875. postavljeni su novi školski nadzornici za sve županije. Uz Filipovića, koji je bio školski nadzornik u Zagrebačkoj županiji, ostali županijski nadzornici bili su: Franjo Lugarić za Križevačku županiju, Dimitrije Vurdelja za Srijemsku, Marjan Vuković za Bjelovarsku, Stjepan Grotić za Virovitičku, Petar Maričić za Riječku i Đuro Balog za Požešku županiju. Zakonom je bilo određeno da plaće županijskih nadzornika budu između 1.000 i 1.200 forinti godišnje, a godišnje plaće učitelja općih pučkih škola bile su od 350 do 700 forinti i ovisile su o kategorizaciji škola (Cuvaj, 1911, sv. VI, 447 i 451).

Provedba reforme bila je usporena i zbog nedovoljnoga angažmana političkih općina. U uvodniku prvoga broja *Napretka* iz 1877. kao glavna prepreka provedbi školskoga zakona navedena je slaba suradnja političkih općina s mjesnim školskim odborima. U jednom dopisu iz Slavonije nemar općinskih vlasti za školstvo naveden je kao jedan od glavnih uzroka neprovođenja školskoga zakona iz 1874. godine. „U prvom je redu zapostavljanje kompetentnosti občinskih školskih odbora; na drugom bezobzirnost, nehajstvo i samovolja občinskih poglavarstva; a na trećem popustljivost, površnost i djelomice nekorektan postupak kralj. podžupanija” (*Napredak*, 1879, 467-469). Zbog praznih školskih blagajni učitelji su tražili da sudjeluju u donošenju općinskoga proračuna, u kojem su se jedino mogla osigurati sredstva za škole (Klobučar, 1877, 197).

S nemogućnošću brže provedbe reforme pomirili su se krajem sedamdesetih i učitelji okupljeni oko Ivana Filipovića i *Napretka*. Tako su njihova pretjerana očekivanja koja su bila očita na početku provedbe školskoga zakona u 1879. godini stavljena u okvire realnih mogućnosti. „Hrvatsko se školstvo mirno razvijalo na temelju zakona. Ne bijaše tu velikih skokova, ali da se napredovalo, priznati će svatko, koji je pozorno i bez predsuda pratio pučko školstvo. Ne samo da je otvoreno dosta novih škola u raznih stranah domovine, je dobrahno učinjeno i za materijalno stanje već obstojećih škola” (Na novu godinu, *Napredak*, 1879, 1).

5. Zaključak

Provedba reforme pučkoga školstva zbog niza otegotnih okolnosti do 1880. nije izvedena u potpunosti, ali je zato za razliku od prethodnih reformi omogućila trajnu modernizaciju osnovnoga školstva u Hrvatskoj. Školstvo je modernizacijskom reformom odvojeno od vjerskoga sustava (Crkve) i zadobilo vlastitu institucionalnu strukturu, koja se najbolje očitovala u birokratizaciji i stvaranju vlastitoga nadzornog aparata. Do te je pozicije odgojno-obrazovni sustav došao postupnom funkcionalnom diferencijacijom društva, pri čemu je školski sustav polako preuzimao niz funkcija koje su do tada imale Crkva i obitelj. Odgojno-obrazovni sustav zadobio je vlastiti nadzorni aparat koji više nije bio pod utjecajem Crkve. Upravo je Ivan Filipović veliki

dio svojega stručnog rada uložio u pripremu i provedbu reforme školstva. Tijekom šezdesetih godina 19. stoljeća zajedno sa svojim suradnicima Filipović je osnovao *Učiteljsku zadrugu* i sastavio „Ustav pučke škole”, školsku osnovu kojom se nastojalo reformirati tadašnje osnovno školstvo. Filipović je bio glavni inicijator i organizator triju općih hrvatskih učiteljskih skupština na kojima se pripremala reforma školstva (Zagreb i Petrinja) i raspravljalo o njezinoj provedbi (Osijek). Osobito je bila uspješna Prva opća skupština u Zagrebu 1871., na kojoj se skupilo gotovo tisuću učitelja i učiteljica iz svih dijelova Hrvatske, koji su tada jasno stali uz reformu osnovnoga školstva. Tijekom travnja 1874. zajedno s uskom grupom prosvjetnih stručnjaka sudjelovao je u radu stručne konferencije koja je analizirala nacrt novoga školskog zakona čiji je glavni inicijator bio ban Ivan Mažuranić. U kolovozu 1874. predsjedao je i Drugom općom hrvatskom učiteljskom skupštinom u Petrinji, na kojoj je učiteljstvo ponovno stalo uz reformu školstva i novi školski zakon. Godine 1875. postavljen je za školskoga nadzornika u Zagrebačkoj županiji te se kao nadzornik potpuno posvetio provedbi i obrani školskoga zakona iz 1874. godine.

LITERATURA

1. Basariček, S. (1869). Naše pitanje. *Napredak*, 2, str. 17.
2. Basariček, S. (1875). Naš novi zakon za pučke škole. *Napredak*, 4-6.
3. Cuvaj, A. (1910). *Građa za povijest školstva Kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas V*. Zagreb: Kr. hrv.-slav. dalm. zem. vlada, Odjela za bogoštovlje i nastavu.
4. Cuvaj, A. (1911). *Građa za povijest školstva Kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas VI*. Zagreb: Kr. hrv.-slav. dalm. zem. vlada, Odjela za bogoštovlje i nastavu.
5. Dopis. (1879). *Napredak*, 29, str. 467-469.
6. Dopis. (1880). *Napredak*, 32, str. 511.
7. Filipović, I. (1876). Na obranu pučkog učiteljstva. *Napredak*, 12, str. 178.
8. Filipović, I. (1877). Pomor medju učiteljstvom hrvatskim tečajem školske godine 1875/6. *Napredak*, 7, str. 98.
9. Filipović, I. (1882). Osvrt na predstojeću reviziju školskog zakona. *Napredak*, 31, str. 490.
10. Filipović, Ivan (1998). *Hrvatski biografski leksikon*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, str. 230-232.
11. Franković, D., ur. (1958). *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*. Zagreb: Pedagoško-književni zbor.
12. Gamie, S. (1995). *Women and Schooling in France 1815-1914: Gender, Authority, and Identity in the Female Schooling Sector*. Keele: Keele University Press.
13. Golec, I. (2000). *Povijest školstva u Petrinji 1700-2000*. Petrinja: Matica hrvatska.
14. Green, A. (1992). *Education and State formation: the rise of education systems in England, France and the USA*. London: Palgrave Macmillan Press.
15. Gross, M. i Szabo, A. (1992). *Prema hrvatskom građanskom društvu*. Zagreb: Globus.
16. Haselsteiner, H. (1997). *Ogledi o modernizaciji u srednjoj Europi*. Zagreb: Ljevak.
17. Horbec, I. i Švoger, V. (2010). Školstvo kao politicum: Opći školski red iz 1774. *Anali za povijest odgoja*, 9, str. 5-47.

18. Klobučar, J. (1877). Obćina i škola. *Napredak*, 13, str. 1.
19. Na novu godinu. (1879). *Napredak*, 1, str. 1.
20. Spomenica obće pučke škole Donji Miholjac. Arhiv OŠ Donji Miholjac.
21. Spomenica pučke škole Cerje. Arhiv Hrvatskoga školskog muzeja u Zagrebu.
22. Spomenica pučke škole u Harkanovcima. Arhiv OŠ Ladimirevci.
23. Stojanović, M. (1876). Nekoliko iskrenih rieči o zaprekah, stojećih na putu uspješnomu razvitku našega narodnjega školstva. *Napredak*, 5, str. 81.
24. U kolo na složan rad! (1875). *Napredak*, 1, str. 1.
25. Van Horn, M. J. (2002). *Absolutism and the eighteenth-century origins of compulsory schooling in Prussia and Austria*. Cambridge: Cambridge University Press.
26. Zöllner, E. i Schüssel, T. (1997). *Povijest Austrije*. Zagreb: Barbat.
27. Župan, D. (2002). Utjecaji Mažuranićeve reforme školstva na pučko školstvo u Slavoniji (1875-1885). *Scrinia Slavonica*, 2, str. 277-292.
28. Župan, D. (2013). *Mentalni korzet: spolna politika obrazovanja žena u Banskoj Hrvatskoj (1868-1918)*. Osijek: Učiteljski fakultet; Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest.
29. Župan, D. (2019). Mažuranićeva reforma pučkog školstva. U: Čepulo, D., Rogić Musa, T. i Roksandić, D., ur. *Intelektualac, kultura, reforma: Ivan Mažuranić i njegovo vrijeme*. Zagreb: Pravni fakultet Zagreb, str. 265-282.

Dinko Župan, Slavonski Brod

THE ROLE OF IVAN FILIPOVIĆ IN THE REFORM OF PRIMARY EDUCATION IN THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY

Abstract

The primary education reform implemented by Ban Ivan Mažuranić was one of the most important reforms in the second half of the 19th century in Croatia. In addition to Ban Ivan Mažuranić, Ivan Filipović was one of the key actors in the preparation and implementation of this educational reform. My paper presents how Ivan Filipović, along with his coworkers, helped prepare and implement the educational reform launched in the 1870s that helped develop a modern educational system in Croatia.

Keywords: Filipović, Ivan (educator)
Mažuranić, Ivan
educational reform, secularization of schooling,
history of schooling, Croatia, 19th century